

Hivatalos bírálói vélemény
Szente Zoltán: „Kormányforma és parlamentáris kormányzás a XIX. századi európai és a dualizmus kori magyar közjogban”
c. doktori művéről

1. A 2011-ben 45 éves Szente Zoltán a közjogtudomány elismerést érdemlő, markáns jellemzőket viselő, számos tárgykörben kiemelkedő és maradandó új tudományos eredményeket feltárt, majd publikált kutatója. Munkásságának nem a feltűnő egyéni ötletek, gyors reflexiók, meglepő koncepciók, látványos improvizációk nyilvánosságra hozatala a jellemzője, hanem a választott téma hosszabb ideig folytatott sokszempontú, elmélyült kutatása, a successíven egymásra épülő, egymást kiegészítő részeredmények publikálása, majd ezek szintetizáló és az összegezésben is újabb tényeket és következtetéseket megfogalmazó monografikus feldolgozása. Terjedelmes publikációinak többsége nemzetközi vagy hazai tudományos intézmények illetve társulások által meghirdetett, jelentős tárgykörök rögzített célokat szolgáló, szigorúan ellenőrzött és igényesen értékelt feltáró munka szakszerűen minősített terméke. Meggyőző példaként említhetem az európai uniós jogharmonizáció tartalmi és eljárási összetevőit, a helyi, a területi és a központi közigazgatás szerepkörét és kapcsolatait, a parlamentarizmus európai és hazai történetének értékelését, az Országgyűlés jelenlegi szervezetét, rendeltetését és működési formáit, az országgyűlési képviselők törvénykezdeményezési, kérdezési, interpellációs és mentelmi jogát, a közbeszerzési és más korrupciók okait és mechanizmusait, valamint az ellenük folytatott jogi és egyéb küzdelem követelményeit és megvalósulási formáit, a jogi kultúrák, eljárások, rituálék és szimbólumok jellemzőit, a nemzeti alkotmánybíráskodások egymásra gyakorolt hatásait, a globális pénzügyi válság és az alkotmányfejlődés újszerű problémáit, a Szentkorona-tan változatos tartalmát. A felsorolás természetesen nem kimerítő. Disszertáns más tárgyú és célzatú kutatásainak is mellőzhetetlen jellemzője, hogy az általa megkezdett feltáró munka részeredményeinek és ezek összegezésének nyilvánosságra hozása, tudományos közvéleményezésre bocsátása eddig nem maradt el. Már e rövid átfogó jellemzés alapján is meggyőződéssel állíthatom, hogy Szente Zoltán hazai, külföldi, szupranacionális és nemzetközi témáknak igényes és termékeny kutatója, hazai és külföldi publikációs munkássága, nagyszámú idegen nyelvű szereplése alapján méltán tekinthető a közjogtudomány ismert és tekintélyes művelőjének hazánkban és Európa számos országában egyaránt.

2. Rátérve immár a nyilvános vitára bocsátani javasolt doktori mű jellemzésére és értékelésére, először a tudományoknak arra a széles körben vallott és általam is helyeselt szerepére emlékeztetek, amely a valóság megismerésére és értékelésére, fogyatékságainak, ártalmainak megszüntetésére vagy mérséklésére, minőségének javítására, előnyösségének bővítésére irányul. A valóság összetevőinek feltárása az *igazság* megismerését szolgálja. Az igazság ugyanis nem más, mint a valóság identikus megfogalmazása. Ettől eltér az igazságosság jelentése, amely rendszerint az egyenlőség és a különbözőség, az érdemesség és az érdemtelenség mérlegelését és megnyugtató eldöntését igényli. A bölcséletek és a tudományok fejlődése, illetve alakulása arról tanúskodik, hogy a valóságot tökéletesen fedő, azzal egybeeső igazság felderítése több körülmény miatt rendkívül nehéz, és csak ritkán, szinte kivételesen

lehet lezárt. Ezt a felismerést a bölcselek közül ismereteim szerint legvilágosabban talán a Kr. u. 125-ben született, tehát időszámításunk II. századában élt buddhista bölcsele, *Nagardzsuna* fogalmazta meg, amikor többek között azt állította, hogy minden igazság felett található más tartalmú és magasabb fokozatú igazság, ha a vizsgált tárgykört egyéb, illetve kiterjedtebb interdependenciában, tehát kölcsönös összefüggésrendszerben szemléljük és minősítjük. Változatos élettapasztalatai és lenyűgöző intelligenciája alapján hasonló következtetésre jutott *Márai Sándor* világhírű polgári humanista magyar író is, amikor akként fogalmazott, hogy a műveltség ékes bizonyítéka annak elismerése, hogy többféle igazság van. Mindezekhez kapcsolódva hivatalos bírálói feladatom ellátásához még utalok a XX. századi európai bölcseletek egyik kiemelkedő irányzata, a *kritikai racionalizmus* vezető filozófusának, az 1994-ben elhunyt *Karl Poppernek*, a nyílt illetve nyitott társadalom követelménye megfogalmazójának arra a lényeges igényére, hogy az igazság alátámasztására nem elégséges a pozitív bizonyítékok felsorakoztatása. A bizonyítottsághoz ugyanis emellett az is szükséges, hogy az igazság ellen argumentáló bizonyítékokat az igazság kutatója kétséget kizáróan megdöntse.

Hogyan felel meg a doktori mű Szerzője ezeknek az általános bölcseleti elvárásoknak? Általánosan szólva és valamelyest premittálva záró következtetésem bizonyos elemeit, megítélésem szerint akként, hogy bár nem nevesítetten, de nagyrészt ténylegesen alkalmazta a platóni *kalokagathiát* és az arisztotelészi *meszotészt*. *Platón* szerint ugyanis az embert más élőlényektől megkülönböztető egyik lényeges *proprietás*, vagyis sajátos tulajdonság, hogy nemcsak elkülönítve, hanem *egybekapcsoltan* is képes megismerni és alkalmazni az igazat, az igazságot, és annak kivételes, de különösen értékes változatát, a méltányost, továbbá az egyén és a közösség számára egyaránt előnyöst, valamint a valóság égi mását, tehát a művészi szépet és a lélek, a szellem emelkedettségét bizonyító, nemesen erkölcsöst, vagyis az *ethoszt*. Mindehhez eljutást a mesterét több tárgykörben felülmúló, zseniális tanítvány, *Arisztotelész* a *meszotész* követésében jelölte meg. Amint ez talán ismert, ez a középérték nem azonos a megalkuvást sem kizáró cicerói, horatiusi *aurea mediokritással*, nem az arany középutat, nem a középezt, hanem az egyén vagy a közösség adottságaihoz és változó körülményeihez folyton igazodó *optimálist* jelenti és igényli.

Egyik feladatomban a következőkben annak vázolását tekintem, hogy a hivatalosan általam is bírálendő doktori mű mennyiben felel meg az igazság, a jelzett *kalokagathia* és a *meszotész* körvonalazott követelményeinek. A továbbiakban tehát egyrészt annak jelzésére törekszem, hogy *milyen módon* sikerült Szerzőnek az értekezés tárgykörében a magasabb szintű, összetett igazsághoz eljutnia, mely tárgykörökben fogalmazott meg az eddigieket meghaladó, új tudományos eredményeknek minősülő megállapításokat és következtetéseket.

3. Az előbbi kérdések megalapozott megválaszolásához figyelembe kell vennünk, hogy az értekezés címe nem csak azt igényli, hogy Szerzője bemutassa és értékelje a XIX. századi európai és a dualizmus kori magyar kormányformát és parlamentáris kormányzást, hanem arra is utal, hogy feltárja és minősítse ezek mikénti megjelenését és érvényesülését *a dualizmus kori magyar közjogban*. E feladat teljesítésének megítéléséhez ezért – szerintem – először azt kell körvonaloznunk, hogy mit értünk a „közjog” szó, mint szakkifejezés alatt. Feltételezem, hogy a jelenlévők

többsége szinte evidenciának tekinti, hogy közjogról legalább *ötféle* értelemben beszélhetünk. *Tárgyi jogi* értelemben ez a megjelölés azoknak a jogi normáknak rendszerezett összességét jelenti, amelyek bizonyos alapelveket követve meghatározott közhatalmi viszonyokat szabályoznak. *Alanyi jogi* értelemben pedig azoknak a jogosultságoknak és kötelezettségeknek ugyancsak körülhatárolt és rendszerezhető összességét értjük e kifejezés alatt, amelyeket a közjogi viszonyok alanyai, így különösen bizonyos közhatalmi szervek, és ilyenek nem minősíthető más jogalanyok, főleg polgárok és azok szervezetei gyakorolhatnak vagy követni kötelesek. Ezzel az elnevezéssel illethetjük, és gyakran jelöljük is meg továbbá a tárgyi jogi és az alanyi jogi értelemben vett közjog *megvalósulásának rendjét*, tehát a tényleges közjogi gyakorlatot. Lényeges változata a közjog szó potenciális jelentésének a *közjogtudomány* is, amelynek eddig számos irányzata született és érvényesült hazánkban és több más országban. Beszélhetünk, és gyakran szólunk is végül a közjogról, mint ugyancsak markáns ismérvek által körülhatárolható, sőt mellőzhetetlen *jogi felsőoktatási tananyagról*. Az ötödikként, tehát utolsóként említett értelmezési változattól a tudományos doktori mű hivatalos bírálói értékelésének keretében azzal a rövid megjegyzéssel tekintek el, hogy a vizsgált mű Szerzője olyan ismereteket gyűjtött össze, rendszerezett, értékelt és egészített ki, amelyek megfelelő koncentrációval mellőzhetetlenek lesznek a felsőfokú jogi képzés közjogi, politológiai és szociológiai tananyagában.

Ezekre a jelentésváltozatokra azért emlékeztetek, mert a vizsgált doktori műnek éppen abban nyilvánul meg egyik különös értéksége, hogy Szerzője logikus rendszerezésben, szinoptikusan, vagyis nemcsak együtt, hanem *egymással való összefüggésben* tárta fel, mutatja be és értékeli a címben jelzett parlamentáris kormányzás közjoga tárgyi és alanyi jogi változatainak összetevőit és érvényesülését, valamint ezek különböző korokbeli közjogtudományi feldolgozását, illetve minősítését. Sőt, ezeknek a változatoknak kapcsolódóan megvalósuló megnyilvánulásait, majd ezek értékelését a létüket és tartalmukat meghatározó, vagy legalábbis befolyásoló, ugyancsak komplex köztörténeti keret lényeges elemeinek felidézésével és jellemzésével végezte el.

4. Az értekezés vizsgálati tárgyköreinek és a feldolgozás szemléletének eme általános körvonalazása után a közelebbi tárgyi és tartalmi összetevők sajátosságaiból illusztrálásként a következőket emelem ki.

a) Számos szempontból logikus és előnyös, hogy a három részre tagolt értekezés *első részében* Szerző a valamennyi későbbi parlamentáris jellegű kormányzás sajátosságainak bemutatásához és megítéléséhez *viszonyítási alapmértéknek* tekinthető angol, közelebbről az ún. *westminsteri kabinetrendszer* kialakulását, annak lényeges jellemzőit, így különösen az uralkodói jogosultságok fokozatos csökkenését, a Lordok Háza fölényének halványulását, a politikai pártoknak a közhatalmi rendszer bizonyos összetevőinek létrehozásában és funkcionálásában betöltött szerepe gyarapodását, a törvényhozó és a végrehajtó hatalom világos elkülönülését, a kormány parlament iránti politikai felelősségét, valamint a közel hetven évig tartó viktoriánus korszak kormányainak szinte rendszeresen ismétlődő váltógazdálkodását ismerteti és minősíti.

b) Ehelyütt még csak nem is utalhatok a belga, a holland, az olasz, a francia, a skandináv, a német, a spanyol és az osztrák parlamentarizmus változatos

jellegzetességeire, valamint néhány alkotmányos monarchia és despotikus kormányzat – pl. Oroszország és az Oszmán Birodalom despotikus kormányzatainak – specifikumaira, hangsúlyozom azonban ezeknek a feldolgozásoknak *igényes dokumentáltságát, valamint a minősítések, a leszűrt tanulságok tudományos értékességét*. Mindezekhez csupán azt fűzöm hozzá, hogy a meghökkentően szélsőséges tartalmú eseményekkel, hektikus változásokkal színezett francia közhatalmi rendszer történetének keretében bontakozott ki az Auguste Comte és Émile Durkheim munkásságával megalapozott, Léon Duguit által pedig látványosan művelt *politológiai és szociológiai jogtudományi* irányzat, amelyet napjainkban is jellemez a francia jogtudomány esszéista hajlékonysága, sokszínűsége, jogösszehasonlító kíváncsisága, színes termékenysége, valamint szárnyaló lendülete. Ezekre a szimptomákra főleg azért emlékeztetek, hogy ehelyütt is elismerően szóljak az értekezés 69. oldalán Szerző által is hivatkozott, 1913-ban elhunyt Adhémar Esmein francia közjogásról, aki széles körben vallott jogtudomány-történeti megítélés szerint korábbi jogtörténész és kiterjedt jogösszehasonlító munkásságának keretében *először* hozta nyilvánosságra azt a szerintem is valós és jelentős felismerést, amely szerint szabályosnak tekinthető többségi parlamentáris kormányzás esetén *érdemi hatalmi elhatárolódás és egyensúlyozás* nem a parlamenti többség és az azonos politikai orientációjú kormány között érvényesül, hanem a *bár eltérő funkciójú*, de azonos politikai arculatú két hatalmi ágazat és ezek *ellenzéke* között. Ezt a felismerést korszakunk számos parlamentáris kormányrendszerének, köztük a rendszerváltozástól érvényesülő magyar parlamentáris kormányzás tapasztalatai is igazolják.

5. A dualizmus kori magyar történelem országunk egyik legalaposabban vizsgált és leginkább feltárt periódusa. Vonatkoztatható-e ez a megállapítás arra a tárgykörre is, amelyet az értekezés címének második része megjelöl, azaz a kormányformára és a parlamentáris kormányzás milyenségére a vázolt többféle értelmezésben felfogott magyar közjogban? A disszertáció e tárgykörű második részének tanulmányozása alapján határozottan úgy vélem, erre a kérdésre azt válaszolhatjuk, hogy az osztrák-magyar kiegyezést megelőző, ahhoz vezető történések, a kiegyezés és a kapcsolódó jogi szabályozás tartalma, annak mikénti megvalósulása, a dualizmus kori hazai parlamentarizmus összetevőinek érvényesülési folyamata már korábban és mások által is beható feltárásban részesült, de *nem nyert olyan többszempontú és elmélyült közjogtudományi* vizsgálódást és értékelést, mint amilyent Szenté Zoltán doktori művében találunk. E megállapítás megalapozottságát igazolják az angol és más európai országok parlamentarizmusainak az értekezés első részében nyújtott és már átfogóan jellemzett feldolgozásai, valamint azok a disszertációban olvasható elemzések, értékelések és minősítések, amelyeket a dualizmus kori magyar kormányforma és parlamentáris kormányzás *tárgyi jogi, alanyi jogi, tényleges gyakorlati közjogáról*, valamint *közjogtudományi* feldolgozásáról az értekezés közel 200 oldal terjedelmű második és harmadik részben találunk. A jelzett tárgykörcsoport összetevőinek ilyen szempontokból végzett tudományos kezelése alapján kimunkált és szerintem is bizonyítottan tekinthető *új tudományos értékek* közül a teljesség igénye nélkül a következőket emelem ki.

- 1) A magyar kormányzati rendszer csak részben felelt meg azoknak a követelményeknek, amelyek teljesítése a parlamentáris kormányzáshoz szükségesek.

- 2) A dualista monarchia *hazai uralkodójának* közjogi jogállása és tényleges szerepe lényegesen erősebb és intenzívebb volt, mint más európai parlamentáris rendszerek államfőié.
 - 3) Nem vált gyakorlattá a kormány megbízatásának függősége a parlamenti bizalomtól. Nem fejlődött ki ugyanis a kormány felelősségre vonásának módjai és jellegzetes eszközei között sem a beiktatáshoz, sem a költségvetéshez, sem a kormány más lényeges javaslatához a kormányt megbuktatni is képes bizalmatlansági szavazás.
 - 4) E korszak magyar kormányformáját mégsem lehet csupán alkotmányos monarchiának tekinteni. Az 1848-ban megalapozott rendkívül progresszív magyar parlamentaritás és az 1867. évi kiegyezéssel létrehozott sajátos *alkotmányos* keretek között érvényesülhetett a parlamentáris kormányzás. Szerző több hamis emléket és tévedést is korrigál. Ezek között hitelesen bizonyította például azt, hogy az uralkodó rendkívül jelentős és energikusan gyakorolt *előszentesítési joga egyáltalán nem volt titkos*. Ezekhez az átfogóan vagy csak inkább példálózóan említett lényeges és újszerű tudományos eredményekhez ugyancsak nem a teljesség igényével azt fűzöm hozzá, hogy a kor sajátosan magyar *liberális és arisztokratikus* hatalomgyakorlásának, a választójog kiterjesztését mellőző légkörében a gazdasági szférán belül, különösen az infrastrukturális és ipari fejlődésben, a liberális jogállami intézményrendszer kiépítésében több korszerű és meghatározó eredménye született. Markáns bizonyítékokként említhetem különösen a bírói igazságszolgáltatás és a közigazgatás elválasztásáról rendelkező 1869:IV tc-t, a polgári karakterű községi, törvényhatósági és székesfővárosi önkormányzatiság kiépítését, a XIX. század végi egyházpolitikai törvényeket, az önálló közigazgatási bíróság és bíraskodás intézményesítését. Alig csodálható, hogy a magyar történelmi köztudatban a kiegyezéstől az I. világháború kitöréséig terjedő időszak Magyarország „aranykora” elnevezéssel rögzült.
6. A doktori értekezés III. Része „A kormányforma megítélése a magyar történet- és közjogtudományban” címet viseli. Ennek a 37 oldal terjedelmű rendkívül informatív és értékelő feldolgozásnak ehelyütt főleg a *közjogtudományi* vonatkozásait törekszem értékelni. A hazai jogtudomány történetének feldolgozását főleg *Pauler Tivadar* 1878-ban megjelent „Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez” c. műve alapozta meg, és ezt a munkát szinte mindegyik ágazati jogtudomány jeles művelői folytatták. A magyar közjogtudomány *dogmatikai irányzatának* megalapozóját, *Nagy Ernőt* (1853-1921), a magyar Labandot megkülönböztetett tisztelet illeti. *Nagy Ernő* „Magyarország Közjoga (Államjog)” c. tankönyvének 1913-ban megjelent 7. átdolgozott kiadásában „A magyar államjog irodalma” című alfejezetben először a szakterület XVIII-XIX. századi fontosabb német, francia, olasz és angol közjogi irodalmi műveit jelöli meg, majd tematikai rendszerben felsorolja a XVIII. századtól a XX. század elejéig megjelent jelentősebb magyar közjogi munkákat és a rájuk vonatkozó fontosabb hazai és külföldi értékeléseket. Megjegyzem, hogy Szerző *Nagy Ernő* tankönyvének nem ezt, hanem az 1897. évi kiadását hivatkozza meg disszertációjában.

Csekey István 1926-ban publikált – Disszertáns által egyébként nem említett – „*Nagy Ernő és a magyar közjogírás új iránya*” c. munkájának napjainkban is

helyesléssel fogadható méltatása szerint Nagy Ernő közjoga határállomást jelentett a magyar közjogírás irodalmában. A német Paul *Laband* (1838-1918) szerepét követő közjogtudományi felfogásában a civil jogtudományokéhoz hasonló tiszta *közjogi fogalmak* alkalmazása mellett érvelt és törekedett is ilyeneket kimunkálni. Nem elégedett meg a hazai közjogi múlt differenciálatlan dicsőítésével. Nem tekinthető véletlennek, hogy a nagytekintélyű, de markánsan konzervatív *Concha Győző* részéről több tárgykörben éles, sőt bántó kritikában részesült.

Az értekezés egészéből és elvégzett jellemzéséből is kitűnik, hogy a valóság összetett, amelynek megismeréséhez és megfelelő értékeléséhez többoldalúság, többfokozatúság, vagyis több-szemponthuság szükséges. Ennek a követelménynek alkalmazására törekedett a tézis, antitézis, szintézis ógörög hármasát felidéző és a tagadás tagadásával kiegészíteni igyekvő hegeli és marxi logika. Az utóbbi igény teljesítését is meghaladni véli a komplexitásra törekvő, ún. *pluralista axiológia*, vagyis *értéktan* és annak a rendszerváltozást követően hazánkban is kibontakozó egyik szakágazata a jogi értékek kereteit meghatározó és ezáltal más értékekre is hatást gyakorló *jogi alapértékek* forrásait, jellegét és szerepét vizsgáló illetve körvonalazó *jogi axiológia*, amely főleg a *posztmodernitás* és az ún. *posztdemokrácia* értékes és értéktelen, tehát veszélyes vagy káros megnyilvánulásaival foglalkozik. A hazai jogi axiológia publikált termékeire való utalást Szerző feltehetően ezért mellőzte, bár – úgy vélem – a többszemponthus értékelésre is törekvő közjogi történelemtudomány a jogi axiológia következtetéseinek ismeretét és adaptált, esetleg kritikus hasznosítását hátránytalanul nem nélkülözheti.

A hazai közjogtudomány eddigi történetének felmérői mintegy *tizenkét* markáns irányzatot különböztetnek meg. Bár Szerző ezeknek mindegyikét nem nevesíti, néhány indokolt kivételtől – pl. a XVII. századi, ún. pusztán *leíró*, a jogi szabályozást minősítés nélkül csupán ismertető *pozitivist*a, valamint a már említett értéktani iskolától – eltekintve mindegyiknek szemléletét és módszerét kritikai értékelésben részesítve jelezte és hasznosította. Ezek közül kiemelem a *funkcionalistának* nevezett közjogtudományi szemléletet, amelynek Sente Zoltán által is alkalmazott erénye az a felismerés, hogy *a közjogi valóság sem csupán egymástól plasztikusan különböző intézményekből áll, hanem gyakoriak a kifejlődő, vagy átalakuló folyamatok, valamint a vegyes, az ötvözőtt, az ún. szemi-, quasi, illetve kombinált alakzatok.*

E megállapítások után azt hangsúlyozom elismeréssel, hogy Szerző a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történet- és közjogtudományának kritikai megítélését nemcsak átfogóan végezte el, hanem önálló alfejezeteket szentelt a dualizmus kormányformája két világháború közötti közjogi és történettudományi feldolgozása értékelésének, sőt áttekintette az ilyen tárgyú és célzatú publikációit a II. világháború utáni szocialista történet- és közjogtudománynak is, továbbá ugyancsak minősítő szemlélettel felsorakoztatta a dualizmus magyar kormányformájának a rendszerváltozás óta az értekezés befejezéséig megjelent publikációkban található értékeléseit is.

Jelentős új ismereteket nyújt Szerző az érdeklődők számára „*A dualizmus kormányformájának külföldi megítélése*” c. fejezetben is. Sámuel *Radó-Rothfeldnek* 1898-ban Berlinben, Fritz *Kellernek* 1917-ben ugyancsak Berlinben, Robert *Redslobnak* 1918-ban Tübingenben, Louis *Eisenmann-nak* 1904-ben Párizsban, valamint Wolf *Schierbrandnak* 1917-ben New Yorkban megjelent és az osztrák-

magyar közjogi viszonyokat, illetve ezeken belül a magyar parlamentarizmust is taglaló műveinek figyelmet felhívó, átfogó bemutatását másokat is elmélyült tanulmányozásra serkentő teljesítménynek tekintem, és mint a közjogtudomány történetével is foglalkozó alkotmányjogász köszönettel fogadom.

7. Elismerés illeti a doktori mű igényes formába öntését, Szerző választékos és szakszerű fogalmazását, a disszertáció gazdag és korrekt dokumentáltságát is. Mivel közel négy évtizede rendszeresen végzek szerkesztői tevékenységet is, a disszertáció tanulmányozásakor szinte akaratlanul is figyeltem az esetleges formai és leírásai hibákat. Csodálkozással állapítom meg, hogy a 312 oldal terjedelmű disszertációban csupán a következő három ilyen hibát találtam. A 236. oldal utolsó előtti sorában az obstrukcióval szó helyett „obstrukcióvak” olvasható, a 295. oldal 775 sz. jegyzetében a Polyglot szó helyett „Ployglot” szerepel. Ez az elírás a 310. oldalon megismétlődik a felhasznált irodalom megfelelő tételénél. E két jelentéktelen leírásai hibánál súlyosabbnak tartom, és ezért hangsúlyosan jegyzem meg, hogy a bekötött értekezés arany betűs fedőlapján és a nyomtatott belső címlapján is a „2010” évszám után feleslegesen éktelenkedik a pont. Ezen azért csodálkozom, mert ezt a lelkes igyekezetből fakadó hibát többnyire a tapasztalatlan kezdő szakírók követik el. Örömmel állapítom azonban meg, hogy a nagy értékű disszertációnak a „Kormányzás a dualizmus korában” c., 2011-ben megjelent impozáns kivitelezésű változatában egyik formai hiba sem ismétlődik.

8. A doktori mű vázolt értékelése után megállapítom, hogy Szente Zoltán hivatalosan bírált doktori műve korábbi tudományos fokozata megszerzését követően hosszabb ideig végzett, elmélyült kutatásainak és kapcsolódó részpublikációinak alapján *jelentős eredeti tudományos eredményekkel gazdagította a közjogtudományt, és ezzel hozzájárult annak érdemi továbbfejlődéséhez.* Meggyőződéssel javasolom ezért az értekezés nyilvános vitára tűzését, majd Szerzője számára az „MTA doktora” cím odaítélését.

Pécs, 2011 október 25.

Dr. Ádám Antal
professzor emeritus, az MTA doktora